

Burgerparticipatie in Klimaatadaptatie verslag 3-12-2020

Op 3 december van 09:00 tot 11:30 heeft de consortiumbijeenkomst van Burgerparticipatie in Klimaatadaptatie plaats gevonden. De organisatie was in handen van Hogeschool Van Hall Larenstein in samenwerking met de lokale partners in Leeuwarden en betrokken hogescholen in het project. Wegens de geldende corona-maatregelen is de bijeenkomst volledig online georganiseerd. In dit verslag vindt u een korte weergave van de presentaties en discussies, met links naar video-opnames van de bijeenkomst.

Inhoudsopgave

- **Inleidend**
- **Deelsessies**
  - Deelsessie 1 Versteende en verslonsde (voor)tuinen**
  - Deelsessie 2 Klimaatadaptatie, ver van m'n bed?**
  - Deelsessie 3 Koppelkansen en klimaatadaptatie**
  - Deelsessie 4 Klimaatadaptatie in de binnenstad**
- **Afsluiting en vervolg**

Inleidend

Peter van der Maas, lector Duurzame Watersystemen VHL, heet alle aanwezigen welkom als dagvoorzitter van deze online bijeenkomst. Een mooi aantal (52 deelnemers) neemt deel aan de bijeenkomst, waaronder medewerkers van gemeenten, waterschappen en rijksoverheid, diverse NGOs gericht op duurzaamheid en klimaatadaptatie, onderzoekers, docenten en studenten van hogescholen. Doordat de bijeenkomst online is, kunnen ook eenvoudig andere belangstellenden meedoen. Na het welkom door Peter van der Maas volgen inleidingen door Bert Wassink, wethouder gemeente Leeuwarden, en Luzette Kroon, dijkgraaf Wetterskip Fryslân.

Bert Wassink, wethouder gemeente Leeuwarden, onderstreept de noodzaak van adaptatie aan klimaatverandering. Zonder inwoners is klimaatadaptatie minder haalbaar omdat zij belangrijke input kunnen leveren. Zowel klimaatadaptatie en participatie moeten hoger op de agenda komen. Onderzoek kan dit ondersteunen. In Leeuwarden is de klimaatstresstest uitgevoerd, de gemeente doet aanpassingen aan het riool en er is meer aandacht voor acties in Leeuwarden zoals 'tegel eruit en groen erin'. Inclusieve landbouw wordt onderzocht. In totaal zijn er 74 maatregelen ontwikkeld om voor te leggen aan de gemeenteraad tegen neerslagproblematiek en om hittestress te voorkomen. Een voornaam punt is om aan bewustwording te werken.

Luzette Kroon, dijkgraaf Wetterskip Fryslân, vertelt over de uitdagingen op gebied van water en klimaat. We moeten wijs zijn met water. Ieder heeft naast zijn/haar ecologische voetafdruk ook een waterafdruk en daar moeten we bewust mee omgaan. Klimaat is al vanaf het begin het werk van de waterschappen. Zorg dragen voor droge voeten, dat boeren hun werk kunnen doen. Water vasthouden waar mogelijk en invoeren in perioden wanneer er een tekort is. Veel gebieden in Nederland zijn afhankelijk van de aanvoer van water. Daarmee zijn de waterschappen de klimaatadaptatie-organisatie van Nederland. In de Klimaatadaptatiestrategie zijn veel plannen opgenomen. Een koppeling met de energietransitie is nodig, water wordt steeds meer sturend in transities. Het beste wordt lang vooruit gepland, nog verder dan 50

jaar, naar 100 jaar. Het is belangrijk dat jongeren actief worden betrokken omdat zij de toekomst zijn. Dit vergt van het waterschap een andere houding, niet alleen vooruit werken maar ook anticiperen op klimaatuitdagingen als zeespiegelstijging. Veel middelen zijn gemoeid met aanpassingen, veel bomen worden verwijderd en dit staat niet in verhouding met de bijgeplaatste airco's. Er is niet genoeg stil gestaan bij de bouw van wijken om dit klimaatwijs te doen. Waterschappen moeten bruggen bouwen, naar veel partijen, zoals andere overheidspartijen, en duidelijk zijn richting bewoners. Het is echter de vraag hoe we dit kunnen doen, daar hebben de waterschappen hulp bij nodig. Voor elke tegel eruit een plant erin. Ode aan de washand op campings, om waterverbruik terug te dringen (minder douchen). Welke tools zijn er nog meer te bedenken? Zie video: ['Ode aan de washand'](#)

Jean-Marie Buijs, projectleider HZ, geeft een presentatie over de stand van zaken van het project en hoogtepunten in 2020. Jean-Marie geeft samen met Lector Teun Terpstra leiding aan het project. Jean-Marie heeft het volgende toegelicht:

- Resultaten van hittemetingen in woningen zomer 2020 en tijdens de hittegolf in augustus;
- Het hitte-eilandeffect loopt in Middelburg en Vlissingen afgelopen zomer op tot ongeveer 6 graden in de avond en nacht;
- Via het [dashboard](#) is voor de afgelopen 7 dagen de PET temperatuur in diverse wijken waarneembaar;
- Cocreatie workshops bieden inzicht in de beleving van inwoners:
  - Interesse voor klimaatadaptatie leeft beperkt onder de inwoners, maar er zijn wel koppelkansen;
  - Beleving en afweging van inwoners over hun eigen tuin is vastgelegd op video's die inbreng zijn voor workshops;
- Vanwege corona zijn aanpassingen nodig in het onderzoek, resulterend in meer aandacht voor e-participatie. Het voornemen is het project te verlengen tot juni 2021.

De opname van presentatie kunt u [hier](#) vinden. U kunt hier ook de [powerpointpresentatie](#) downloaden.

Deelsessies

Door ieder van de hogescholen is een deelsessie georganiseerd aan de hand van concrete casuïstiek uit de living labs van het onderzoeksproject. Op de volgende pagina's treft u een beknopte samenvatting van de belangrijkste resultaten uit de deelsessies.

Deelsessie 1 Versteende en verslonsde (voor)tuinen

Geleid door Rick Heikoop en Natalie Lorenz, Hogeschool Rotterdam. Inleiding over de wijk Bloemhof

In deze sessie ([powerpoint](#)) is na een inleiding over de wijk Bloemhof een discussie gevoerd aan de hand van de volgende stellingen:

Stelling 1: "De gemeente Rotterdam en de woningbouwcorporaties hebben een morele plicht / verantwoordelijkheid om Bloemhof op woningniveau te verkoelen zodat de woningen leefbaar blijven."

Stelling 2: "Bewoners in Bloemhof zijn niet in staat zelf verandering in te brengen in verslonsde en/of versteende voortuinen zonder extra ondersteuning."

Dit heeft tot een aantal inzichten geleid over rollen en verantwoordelijkheden ten aanzien van klimaatadaptatie. Gemeenten en woningbouwcorporaties pakken niet altijd voldoende de rol in het verkoelen van woningen in deze wijken; er zijn ook echt nog concrete kansen om dit meer of anders te

doen. Zij gaan vaak al wel in gesprek met bewoners over hoe en waar zij meer groen willen, maar de uitdaging is om bewoners meer en actiever mee te laten denken over de inrichting van de openbare ruimte. Onderstaande een aantal concrete adviezen:

- Gemeente en inwoners bestaande wijken: als gemeente is het goed om klimaatadaptatie als richting te bepalen, maar dit kan gezamenlijk ingevuld worden. Bijvoorbeeld haal in een straat een deel stenen eruit (of geef de keuze aan) en richt het dan samen opnieuw in. Dit kan bijvoorbeeld toegepast worden op parkeerplekken en andere verharding.
- Gemeente en kopers in een nieuwbouwwijk: Bied een gratis boom plus gratis adviesgesprek van 2 uur met een hovenier (bij nieuwbouw maar kan ook in bestaande wijken) (gemeente Vlissingen)
- Woningbouwcorporaties kunnen veel actiever omgaan met de verantwoordelijkheid om als vastgoedeigenaren in aanleg en financiering van groene tuinen, te investeren in zonneschermen en samen met huurders te kijken wat mogelijk is om hittestress te voorkomen.
- Woningbouwcorporaties en huurders: voor een klein bedrag (7 euro per maand) aanbieden om de tuin van bewoners te vergroenen (naar eigen wens) én dit daarna voor hen te onderhouden (voorbeeld gemeente Zwolle). Ook bij nieuwe verhuur kan een vergroeningsslag worden gemaakt.
- Stem de investeringsagenda van gemeente en woningbouwcorporaties beter op elkaar af. Het gaat om vertrouwen tussen woningcorporatie, huurders en gemeenten.

Ook ten aanzien van het in gesprek gaan met inwoners zijn een aantal relevante inzichten opgedaan:

- Samenwerking met het sociale domein is van groot belang. Een voortuin kan daarbij ook een signalerende werking hebben. Het is vaak een reflectie van wat er achter de voortuin gebeurt. 'Kleed je tuin leuk aan' staat bij inwoners met andere problemen niet op de agenda.
- In iedere wijk zijn er ook enthousiaste bewoners. Ga op zoek naar deze inwoners en laat hen als ambassadeur het verhaal vertellen ipv dat je dit als gemeente of woningbouwcorporatie doet.
- Zoek naar "haakjes" die leven bij de bewoners, waar mensen op aanslaan zoals misschien eetbaar groen, voedselbos, leefbaarheid, veiligheid, bankjes voor samenkomen, of iets anders wat leeft bij bewoners.

Deelsessie 2 Klimaatadaptatie, ver van m'n bed?

Geleid door Peter van der Maas, Ineke Baan en Jan Fliervoet, Hogeschool Van Hall Larenstein

In deze [sessie](#) is na een korte inleiding over de living labs in Leeuwarden een discussie gevoerd ([powerpoint](#)) aan de hand van de volgende stellingen:

Stelling 1: "Omdat de meeste mensen nauwelijks hinder ervaren is het ondoenlijk om als gemeente of waterschap te werken aan klimaatbewustzijn bij bewoners."

Stelling 2: "Als gemeenten en waterschappen klimaatadaptatie op wijk- en straatniveau willen doorvoeren, zullen zij daarin zelf de lead moeten nemen en houden"

Met de eerste stelling "Omdat de meeste mensen nauwelijks hinder ervaren is het ondoenlijk om als gemeente of waterschap te werken aan klimaatbewustzijn bij bewoners", zijn de meeste mensen het mee oneens. Het belangrijk om te blijven communiceren over de effecten van het klimaat en als gemeente het voortouw te nemen in dit te stimuleren. Het is daarbij belangrijk om aan te sluiten bij de leefwereld van je bewoners, zoals thema's gezondheid en voedsel etc. "Mensen hebben wel in de gaten dat er iets is, en dat er wat moet gebeuren." Daarnaast geven de aanwezigen dat het gaat om het bieden van een

handelingsperspectief, waarbij het sociaal kapitaal van de wijk een belangrijke voorspeller voor een gedragsverandering is volgens Teun Terpstra (lector).

Met de tweede stelling “Als gemeenten en waterschappen klimaatadaptatie op wijk- en straatniveau willen doorvoeren, zullen zij daarin zelf de lead moeten nemen en houden”, zijn de meeste mensen het mee oneens. Het belangrijkste is om aan te sluiten bij de problemen in de wijk en om er voor te zorgen dat de burgers zich gehoord voelen. Daarnaast moet de gemeente of het waterschap wel het initiatief nemen, maar niet de lead nemen en houden. De aanwezige benadrukken de kracht van co-creatieve processen om uiteindelijk draagvlak maar ook mede-eigenaarschap te creëren bij bewoners. Voor het organiseren van participatieve processen in een wijk is het belangrijk om onderscheid te maken tussen de verschillende doelgroepen.

Deelsessie 3 Koppelkansen en klimaatadaptatie

Geleid door Allard Roest en Floris Boogaard, Hanze Hogeschool

Over Koppelkansen en klimaatadaptatie in Groningen is een discussie gevoerd aan de hand van de volgende stellingen:

Stelling 1: “Het richten op koppelkansen leidt tot ruimtelijke ongelijkheid op het gebied van klimaatrisico’s op wijkniveau.”

Stelling 2: “Wanneer koppelkansen met bewoners worden vastgesteld vraagt dit ook om concrete actie om tot realisatie te komen, zelfs als geraamde kosten hoger uitvallen.”

In deze [sessie](#) is na een inleiding ([powerpoint](#)) de casus van Paddepoel in de gemeente Groningen gepresenteerd. Een wijk die onder te verdelen is in grofweg 5 verschillende deelgebieden:

- Noordelijke punt met koopwoningen, actieve bewoners op het gebied van duurzaamheid en veel groen in achtertuin
- Middengebied met veel sociale huur, veel verstening, veel auto’s, weinig interesse in adaptatie
- Zuidelijke punt met koopwoningen voor hogere middenklasse, veel groen en weinig verbinding met de rest van de wijk
- Zuidoostelijke punt met een mix van herontwikkeling en bestaande sociale huur, bij herontwikkeling adaptieve maatregelen en in oudere deel van wijk veel verharding.
- Centrumgebied van de wijk met belangrijke samenkomstfunctie, veel (nieuwe) hoogbouw en parkeerplaatsen.

In de wijk wordt klimaatadaptatie veel gekoppeld aan lopende herontwikkelingen en beheersopgave, zo is er in de Noordelijke punt een warmtenet aangelegd wat gecombineerd is met participatief ontworpen klimaatadaptatie en zijn er bij het zuidelijk gebied klimaat adaptieve maatregelen gekoppeld aan herontwikkeling van de wijk. Het middengebied van de wijk blijft achter en de combinatie van weinig ontwikkeling en weinig initiatieven betekent dat dit gebied achterblijft op het gebied van klimaatadaptatie. Gedurende de sessie is gediscussieerd over of koppelkansen wel voldoende zijn om een hele wijk aan te passen en hoe bij het zoeken naar koppelkansen ook minder actieve bewoners betrokken kunnen worden. De consensus was dat verschillen binnen een wijk kunnen leiden tot ruimtelijke ongelijkheid op het gebied van klimaatrobuustheid. Deelnemers hebben meerdere goede tips gedeeld om beter om te gaan met dit risico:

- Verschuiven van de focus naar leefbaarheid of andere problemen in de wijk in plaats van adaptatie;
- Koppeling te zoeken met onderwijs;
- Het gebruik van serious games of andere technieken om de drempel voor participatie te verlagen.

In Paddepoel ervaren de partners uit de regio ook dat het focussen op andere onderwerpen dan klimaatadaptatie helpt om bewoners mee te nemen en wij gaan de komende maanden zeker proberen een paar van de tips mee te nemen om meer bewoners te activeren!

Deelsessie 4 Klimaatadaptatie in de binnenstad

Geleid door Jean-Marie Buijs en Jasper van den Heuvel, HZ University of Applied Sciences

In deze [sessie](#) is na een korte inleiding ([powerpoint](#)) over de steden Middelburg en Vlissingen een discussie gevoerd aan de hand van de volgende stellingen:

Stelling 1 “Klimaatadaptatie moet sturend worden voor de inrichting van binnenstedelijk gebied in de transitie van winkelgebied naar woon en verblijfsgebied.”

Stelling 2. “Klimaatadaptatieprofessionals van gemeenten moeten in staat zijn om de verschillende belangen van inwoners, ondernemers en bezoekers van de binnenstad samen te brengen om effectief te werken aan klimaat adaptieve oplossingen.”

Ten aanzien van stelling 1 zijn de reacties in ronde 1 (oneens) en ronde 2 (eens) wisselend, maar is er overeenstemming dat klimaatadaptatie één van de leidende thema’s moet zijn voor de toekomstige inrichting van binnensteden. Over het algemeen vindt men de term sturend te sterk. Het gaat ook om multidisciplinaire samenwerking. Samenhang met andere aspecten die samenhangen met leefbaarheid is van belang voor verbinding met wat leeft onder bewoners en ondernemers in de binnenstad. Een aantal concrete voorbeelden die zijn benoemd:

- Leg in de binnenstad verbinding met erfgoed. Erfgoed is van groot belang voor een aantrekkelijke binnenstad. Bovendien kan erfgoed met oog op klimaatadaptatie nieuwe toekomstwaarde krijgen, bijvoorbeeld door inzicht te bieden in de historie van het watersysteem en hernieuwd gebruik voor een toekomstbestendige binnenstad.
- Er zijn gemeenten die bijvoorbeeld streefwaarden hanteren voor het % groen in binnensteden op een bepaalde termijn (2030, 2050). Percentages voor binnenstad en buitengebied zijn wel verschillend en het vergt nog een uitdaging dit te doen voor bestaand stedelijk gebied. Het geeft echter richting voor een langere tijdsperiode, want met 1 project kan je niet de totale beoogde hoeveelheid groen halen (dit sluit aan op richtlijn [Convenant Klimaat Adaptief Bouwen Zuid-Holland](#))
- Creëer als gemeente mogelijkheden om inwoners en ondernemers zelf actie te laten nemen, bijvoorbeeld via subsidies. Vanuit Groningen en Dordrecht worden voorbeelden aangedragen. Eerst was de gemeente de aanjager, nu nemen inwoners/ondernemers ook initiatief. Zoals voor groene gevels of een overspanning met groen.

Ook bij stelling 2 zijn de meningen over eens / oneens verdeeld. Er is overeenstemming dat klimaatadaptatieprofessionals hier een belangrijke rol in spelen, maar dit vooral ook samen met collega’s op moeten pakken. Professionals die bijvoorbeeld vanuit het vakgebied riolering komen, moeten breder leren kijken dan hun eigen ‘koker’. Een aantal voorbeelden van noodzakelijke verbindingen:

- Planjuristen zijn belangrijk voor afstemming over de kaders, maar ook projectleiders voor inbedding van participatie in projecten in de binnenstad.
- Inhoudelijke deskundigen op gebied van klimaatadaptatie en sociale afdelingen zijn vaak slecht op de hoogte van elkaar. Het is belangrijk om hier contact mee te leggen.
- In de living labs zien we dat o.a. wijkmanagers hierbij een belangrijke schakel kunnen zijn, omdat zij zowel intern als extern een belangrijk zijn voor zowel de fysieke als sociale ontwikkeling van de wijk.

Bovenstaande zaken zijn ook van belang voor de opleiding van toekomstige professionals in het groen-blauwe domein. Deze vraagstukken vereisen een erkenning van transdisciplinariteit.

Afsluiting en vervolg

De discussies tijdens de deelsessies waren erg waardevol voor het project. Per deelsessie is ook een uitgebreider verslag gemaakt dat we gebruiken voor de vervolgstappen in het onderzoek. Zoals in de inleiding aangegeven ronden wij het project in de eerste helft van 2021 af. Komende periode staan nog diverse activiteiten in de living labs op de agenda, vooral door samen met betrokken inwoners en medewerkers van gemeenten en waterschappen samen te werken klimaatadaptatie in de wijk. Omstreeks mei 2021 organiseren wij een slotbijeenkomst, waarvoor wij u weer graag uitnodigen om (online) deel te nemen. Dank aan de bestuurders voor de inleidingen en alle deelnemers voor de bijdragen en relevantie discussies.

Graag tot ziens bij de bijeenkomsten in de living labs en het eindsymposium mei 2021!

Over Burgerparticipatie in Klimaatadaptatie

Stuur dit verslag gerust door naar uw collega's en netwerk. Indien zij ook graag deze berichten over het project ontvangen, stuur dan een e-mail naar jm.buijs@hz.nl. Wilt u liever geen nieuwsberichten meer ontvangen over Burgerparticipatie in Klimaatadaptatie? U kunt zich ook via bovenstaand adres afmelden.

Burgerparticipatie in Klimaatadaptatie betreft een samenwerking tussen vier hogescholen: HZ University of Applied Sciences (penvoerder), Hogeschool Rotterdam, Hogeschool Van Hall Larenstein, Hanzehogeschool Groningen; vijf gemeenten: Vlissingen, Middelburg, Rotterdam, Leeuwarden, Groningen; en twee waterschappen: Wetterskip Fryslân, Waterschap Noorderzijlvest.

Het project wordt mogelijk gemaakt door een RAAK Publiek subsidie van het Nationaal Regieorgaan Praktijkgericht Onderzoek SIA.

